

izvještaj zavoda

RAD ZAVODA U 1953 GODINI

U prvom broju našeg godišnjaka dat je izvještaj o osnivanju i radu Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NRBIH do kraja 1952 godine. U ovome izvještaju Zavod želi da u nešto kraćim potezima obavijesti šta se u našoj Republici radilo na zaštiti i proučavanju spomenika u toku 1953 godine — šta je urađeno na evidenciji, na kon-

zerviranju i restauraciji, i da informira o svom stanju danas i izgledima za dalji rad. Izvještaj se više zadržava na poslovima koji nisu obrađeni u posebnim prilogima ovoga broja, nastojeći da, u vezi s tim, istakne glavna iskustva i probleme koji su iskrslili.

EVIDENCIJA

U godini 1953 stavljena su pod zaštitu države u svemu 82 nepokretna i 44 pokretna spomenika kulture i to: 38 starijskih dućana i magaza, 13 stambenih zgrada, od toga 3 iz NOR-a, 3 prosvjetne zgrade, od toga jedna iz NOR-a, 8 arheoloških lokaliteta, 6 starih džamija 1 crkva, 2 sahat-kule, 2 hamama (ruševine), 3 stara groblja, 1 stari most, 1 stari han, 2 kule (jedna iz NOR-a), 2 česme, 39 starih ikona i slika, 1 oltar od rezbarije, 1 muzejska zbirka, 1 kalež, 1 ciborij i t. d.

Pri provođenju pravne zaštite od velike je smetnje ona odredba u Zakonu o zaštiti spomenika kulture, prema kojoj je potrebno da se stavljanje pod zaštitu nepokretnih spomenika ubilježava u zemljišne knjige kod odnosnih sreskih sudova. U rješenju o zaštiti pojedinih nepokretnih spomenika moraju se unositi zemljišno-knjižni podaci o dotičnom spomeniku, jer drukčije sudovi ne mogu da provedu zemljišno-knjižnu ubilježbu, a te podatke je vrlo teško, ponekad i nemoguće, pribaviti. To je razlog da Zavod ima priličan broj ranije evidentiranih spomenika od kojih su neki i naučno obrađeni, ali za njih ne može da pribavi zemljišno-knjižne podatke, pa da ispostavi rješenje o njihovoj zaštiti.

Iz gornjeg pregleda zaštićenih spomenika vidi se da se u godini 1953 počelo više raditi na zaštiti spomenika likovne umjetnosti i to iz razloga što Zavod sada ima stručnjake za likovnu umjetnost. Posve je sigurno da će se ovaj rad slijedećih godina znatno pojačati.

U ovoj godini evidentirano je 25 objekata vezanih za važne događaje iz NOR-a, ali usljed naprijed navedenih teškoća (pribavljanje zemljišno-knjižnih podataka) stavljeno ih

je pod zaštitu države samo 5. Iako Zavod sve više uviđa važnost i potrebu sistematskog zaštićivanja i proučavanja spomenika Narodno-oslobodilačke borbe, moramo priznati da je još uvijek neriješeno pitanje referenta-stručnjaka za taj posao slaba strana Zavoda.

Na zaštiti prirodnih rijetkosti nije se, nažalost ni 1953 godine ništa radilo, jer sve do pred kraj godine Zavod nije mogao dobiti stručnjaka za taj posao. Ali sada, napokon, imamo i stručnjaka za prirodne rijetkosti, pa će u slijedećoj godini početi rad i na ovom sektoru djelatnosti Zavoda.

Sa kartotekom Zavoda tijesno su vezane fototeka i plannoteka spomenika. U 1953 godini nije bilo brojnijeg tehničkog snimanja, osim onih spomenika na kojima su se izvodili radovi, dok je fond fototeke prilično povećan. Zavod, istina, još nema svog fotografa, niti fotolaboratorija, pa zbog toga još nije ni moguć sistematski i kvalitetan fotografski rad. Službenici Zavoda prilikom rada na terenu vršili su fotosnimanja spomenika i njihovih detalja, kao i konzervatorskih zahvata na spomenicima. Ti fotosnimci su kasnije razvijeni i kopirani u Foto službi BiH, ili u Fotocentru u Sarajevu, a onda korišteni za proučavanje i popunu fototeke. Na taj način je u protekloj godini sakupljeno oko 600 fotografija. Skoro sve ove fotografije imaju svoje negativne. Osim toga, susretljivošću Zemaljskog muzeja u Sarajevu Zavod je došao i do 130 komada kopija dokumenata Dubrovačkog arhiva koji se odnose na srednjovjekovnu istoriju Bosne i Hercegovine. Tako fototeka Zavoda danas ima preko 1800 fotografija i oko 500 negativna.

ODNOS NARODNIH ODBORA PREMA SPOMENICIMA KULTURE

Iako se za većinu narodnih odbora Bosne i Hercegovine ne može reći da u potpunosti shvaćaju važnost kulturno-istorijskih spomenika, pa da im posvećuju i onu pažnju koju oni zaslužuju, ipak se mora konstatovati da više nema slučajeva grubog kršenja odredaba Zakona o zaštiti spomenika kulture kakvih je bilo ranijih godina. Ozbiljna zamjerka, koja bi se mogla učiniti narodnim odborima jest da se oni ne konzultuju sa Zavodom za zaštitu spomenika kulture, u slučajevima, kad se radi o primjeni odredaba Zakona o zaštiti spomenika kulture na terenu.

Tako je, protivno čl. 4 spomenutog Zakona, narodni odbor u Mostaru dao lokaciju za jednu veliku zgradu u blizini Roznamedžine (Kresine) džamije u Mostaru, koja je vrlo lijep spomenik građevne kulture iz turskog doba, a koja bi izgradnjom te zgrade izgubila svoj prirodni ambijent. Blagovremenom intervencijom Zavoda odluka o toj lokaciji je poništena.

Još gori slučaj desio se u starom dijelu grada Jajca gdje je narodni odbor dao lokaciju za zidanje oveće stambene zgrade u blizini Banjalučke kapije, jer su u ovom slučaju neke manje zgrade bile porušene i na tom mjestu izgrađeno prizemlje stambene zgrade prije nego je Zavod i doznao za sve to. Intervencija Zavoda imala je samo toliko uspjeha da je unekoliko promjenjen prvotni projekt zgrade, time što se nastojalo da krov nove zgrade što manje kvari urbanističku cjelinu. Takvih slučajeva bilo je u Tešnju, Foči i drugim mjestima.

Nadalje bi se moglo zamjeriti organima narodnih vlasti što sami ne intervenišu ili ne obavijeste Zavod u slučajevima kršenja odredaba Zakona o zaštiti spomenika na svojim područjima. Tako je Uprava za puteve u Travniku, proširujući cestu, porušila Jegenpašinu česmu u Turbetu kod Travnika, koja je kao spomenik kulture stavljena pod zaštitu države,

a da prethodno nije tražila odobrenje Zavoda. Na taj način, doduše, izvedeno je proširenje ceste, ali je uništen spomenik kulture. A da je Uprava postupila po Zakonu i obavijestila Zavod o svojoj namjeri, lako bi se našla mogućnost i da se cesta proširi i spomenik sačuva. Ali, narodni odbor nije u ovom slučaju ništa preduzimao.

Sličan slučaj desio se kada su dva lica, bez ičije dozvole, odnijela iz stare crkve u Ošaniću kod Stoca dvije (a možda i više) ikone, a da tamošnji narodni odbor, iako je za to znao, nije ništa preuzeo. Za slučaj se doznalo tek kada je stručnjak Zavoda došao da u svrhu konzervacije ikone prenese u Sarajevo.

U Varešu još postoje dva majdana (stare kovačnice) na rijeci Stavnji. Kao starinske privredne objekte, kao i zbog njihove komparacije sa susjednom modernom talionicom, Zavod je stavio majdane pod zaštitu države. No, sada su ti majdani gotovo uništeni zbog toga što neka preduzeća (talionica, građevno preduzeće) bacaju otpadke u rijeku usljed čega se nivo vode podiže i postepeno uništava majdane. Narodni odbor nije ni poslije intervencije Zavoda pokazao ni najmanje volje da se na neki način ovi stari privredni objekti spase od propadanja.

Inače, sada znatno veći broj narodnih odbora pokazuje interes za spomenike svoga područja. Oni pomažu Zavodu u ostvarenju njegovih planiranih radova, ponekad i sami preduzimaju manje poslove, daju inicijativu za neke zaštitne mjere, a neki u svojim društvenim planovima i budžetima osiguravaju i kredite za izvođenje radova na zaštiti spomenika. U ovome pogledu je primjeran Narodni odbor grada Mostara, Interes za spomenike u posljednje vrijeme više pokazuju oni odbori na čijim područjima nije jače razvijena privreda.

ARHEOLOŠKI POSLOVI

Na sektoru arheologije se u 1953 godini dosta radilo. Pored evidencije o svim arheološkim istraživanjima (davanja odobrenja za istraživanja, evidencija rezultata, preduzimanja mjera da se iskopani spomenici prenesu i predaju tamo gdje će se najbolje čuvati i proučiti, da se lokaliteti i pronađeni spomenici konzerviraju i t. d.), evidencije slučajnih nalaza i mjera da se ti nalazi sačuvaju i sa potrebnim elementima predaju kome treba, Zavod je Zemaljskom muzeju u Sarajevu stručno pomagao u nekoliko važnijih iskopavanja i drugih poslova, a osim toga preduzimao niz samostalnih pregleda i rekognosciranja terena, te manjih zaštitnih iskopavanja. U nekim poslovima Zavod je imao pomoć arheologa Zemaljskog muzeja u Sarajevu.

Iskopavanja na ugroženim lokalitetima u dolini Neretve, kod Lisičića, u organizaciji Zemaljskog muzeja, nastavljena su i ove godine i, s obzirom na produženje roka za potapljanje ovoga kraja i interes koji je u međuvremenu porastao kod istraživača, dobila više karakter sistematskog istraživanja. Na lokalitetu u Čiševinama pretraženo je dosta veliko i bogato područje neolitskog naselja. Nekoliko stotina metara zapadno odavde otkriveno je i pretraženo jedno rimsko kućište. Nastavljeno je i istraživanje srednjovjekovne bazilike

čiji su temelji u Lisičićima prošle godine iskopani. Osim toga, otkriveni su temelji još jedne bazilikalne crkve većih dimenzija iz kasnorimskog perioda.

U Rankovićima, kod Travnika, također u organizaciji Zemaljskog muzeja izvedena su završna iskopavanja na lokalitetu Palačište, gdje je ustanovljena jedna -rimska stambena zgrada sa kupatilom i metalo-prerađivačkom radionicom

U okolini Prijedora obavljena su orijentaciona sondiranja arheoloških lokaliteta, zbog radova koji se planiraju u 1954 god., koja su dala vrlo dobre rezultate.

Sistematsko rekognosciranje terena na području kiseljačkog sreza, započeto još 1950 godine, sada je završeno pregledanjem okolice Kreševa. Nadalje je pretraženo područje Gornje Rame koje je dalo nekoliko zanimljivih, novih podataka. Nadovezujući na Ramu, pretraženo je područje visoravni između Vran planine i Čvrnsnice, preko Blidinjskog jezera i doline Drežanke, sve do njenog ušća u Neretvu. Ovaj dosta zabačeni i teško pristupačni, goroviti kraj, izgleda da je u preistorijsko i rimsko doba bio pust i nenaseljen. Osim toga, dovršeno je prošlogodišnje rekognosciranje doline Neretve koja će se potopiti Jablaničkim jezerom. Ove poslove je obavio Zavod.

Izvršena je orijentaciona posjeta našem poznatom ilirskom kraju na Glasincu, kojom prilikom je konstatovano područje gromila između Bjelosalića i Male Gradine koje dosada nije bilo evidentirano. Također je u okolici Bihaća obavljeno djelomično pregledanje terena. Tako je pregledan teren kod sela Račića, gdje su još 1930. godine nađeni (nažalost već zagubljeni) dijelovi kostura mamuta sa, navodno, nekoliko kremenih alatki. Ustanovljeno je današnje stanje nalazišta i mogućnost eventualnog iskopavanja. Pored toga, pregledan je čitav niz lokaliteta u dolini rijeke Une. I ove poslove je obavio stručnjak Zavoda.

Prilikom kopanja temelja za novu zgradu Gimnazije u Kaknju oštećen je dosta veliki kompleks ostataka jednog neolitskog naselja, koje je ranije bilo evidentirano. Lociranje škole obavljeno je vrlo brzo i bez znanja Zavoda.

I u ovom periodu je bilo više slučajnih nalaza. U Vranovićima, kod Gračanice, nađene su 3 bakrene sjekire iz doba prve pojave metala u našim krajevima (početak II milenija prije n. e.) koje su predate Zemaljskom muzeju. U Obudovcu, kod Bos. Samca, otkopana je veća količina rimskog novca koji je bio deponiran u zemljanom ćupu. Radi se o primjercima iz III vijeka n. e. Nalaz je dopremljen u Sarajevo. U Visokom je, prilikom prekopavanja, ispod jednog stećka pronađen i Zemaljskom muzeju uručen par vrlo lijepih srednjovjekovnih naušnica. U blizini Kaknja otkopana je interesantna staklena posuda, venecijanskog porijekla. Kod izvlačenja iz zemlje, posuda je nešto oštećena. Na Soukbunar, poviše Sarajeva, **pronađen je** manji kulturni reljef rimskog boga šuma Silvana. Predmet će biti uručen Gradskom muzeju u Sarajevu. Na Ponoru, kod Kalinovika, slučajno su otkriveni drveni sarkofazi u grobovima ispod stećaka. Lokalitet je zaštićen da bi se u najskorije vrijeme, u vezi sa proučavanjem stećaka, sistematski ispitalo.

U protekloj godini zabilježeno je nekoliko paleontoloških nalaza: Prilikom radova na čišćenju korita Save, kod Bos. Broda, radnici su naišli na 3 veća ulomka zubi mamuta (*Elephas primigenius*). Primjerci su ležali u aluvijalnom nanosu Save. U Donjem Vakufu, nedaleko od željezničke stanice, prilikom kopanja jame za rezervoar vode, u žučkastoj

glini, 6 m duboko pod zemljom otkriven je zub mamuta. Drugih nalaza nije bilo. Nalaz je predat zavičajnom muzeju u Travniku. Jedan primjerak mamutovog zuba također je otkopan u Gomionici, u srezu bosansko-gradiškom, i on se sada nalazi u privatnom posjedu u Travniku. Poblize podatke o ovom nalazu još nismo dobili. Također su u nanosima rijeke Ukrine kod Lužana, nađena 2 ulomka zuba neke životinje iz porodice slonova. Nanos je aluvijalnog karaktera, a zubi su ležali na dubini od 3 m. Ove nalaze ćemo nakon prepariranja ustupiti Prirodnjačkom muzeju u Sarajevu.

O slučajnim nalazima Zavod ili muzeje obavještavaju njegovi povjerenici, organi narodnih vlasti ili prijatelji starina, pa se preduzimaju hitne zaštitne mjere, ali ima i slučajeva o kojima Zavod ne bude informiran, ili bude kasno informiran. A ima i takvih slučajeva gdje potpuno nestručni ljudi, iz sumnjivih pobuda, ili dobronamjerno, želeći da stvaraju zbirke u svojim vlastitim mjestima, organizuju prikupljanje slučajno nađenih predmeta. Ima i slučajeva da se vrše kopanja radi pronalaska muzejskih predmeta. Razumije se, ovakva praksa ne samo da je nedozvoljena i po Zakonu kažnjiva, nego nam stvara velike neprilike i štete po nauku. Tako je Zavod ovih dana doznao za otkopavanja većeg broja starih novaca na nekoliko mjesta u BiH, za kopanje i raznošenje obrađenog kamenja iz rimskog doba, te još nekih drugih nedozvoljenih akcija na arheološkim lokalitetima. Zavod je preduzeo energične mjere da se iskopani predmeti ustanove i sačuvaju, a nedozvoljeni i nekulturni odnosi prema spomenicima ubuduće onemoguću.

U vezi s poslovima na sektoru arheologije napominjemo još da je Zavod, uz pomoć istoriske sekcije Radničkog kulturno-umjetničkog društva »Neretva« iz Konjica, obavio prenos većeg broja antičkih i srednjovjekovnih kamenih nadgrobničkih spomenika iz doline Neretve u Konjic, gdje se stvara muzejska zbirka.

U protekloj godini provedena je pravna zaštita na 8 preistorijskih lokaliteta u bugojanskom i dobojskom srezu, a u pripremi je zaštita još nekih lokaliteta u vezi sa obavljenim rekognosciranjem novih terena.

ZAŠTITA STEĆAKA

Evidencija, obrada i zaštita srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika — stećaka spada u važnije poslove Zavoda. Ranije prikupljeni opšti podaci su u 1953. godini provjeravani i upotpunjavani, tako da se sada može reći da je akcija oko opšte evidencije pri kraju. Ostaje još da se ovi podaci srede i sistematiziraju. U smislu zaključaka konferencije od marta 1952. godine, odlukom Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NR BiH, formirana je pri Zavodu Komisija za poslove zaštite i obrade stećaka u BiH, koja — zbog svog sastava (neki članovi premješteni, neki često odsutni iz Sarajeva), nije mogla da radi u punom svom broju. Po planu Komisije formirane su 4 ekipe za obrađivanje pojedinih lokaliteta ili područja — 2 od službenika Zavoda, 1 Zemaljskog muzeja i 1 Gradskog muzeja u Sarajevu. Ove ekipe su prikupljale građu na Kupresu, na području između Čvrstice i Vran-planine, u Gornjoj Rami, u Birču, u kraju oko Zvor-

nika, kod Čerina u Hercegovini i u okolici Sarajeva. Rezultati su dosta dobri. Kupres je obrađen i kao peta sveska serije Srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika u BiH već je u štampi. Ostali materijali su u obradi. Veći dio će se publicirati kao prilozi u našim stručnim časopisima. Jedan takav prilog — (»Stećci u dolini Neretve«) objavljen je u ovom broju »Naših starina«.

Osim toga, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, uz djelomično učešće Zemaljskog muzeja, finansirala je dvojicu stručnjaka Zemaljskog muzeja u Sarajevu koji su obrađivali stećke u primorskom pojasu Slivno—Čepikući. Ova ekipa je svojim radom obuhvatila i jedan manji dio Hercegovine — oko Neuma — tako da se može reći da je u 1953. godini u BiH radilo 5 ekipa na prikupljanju građe o stećcima.

Prenos stećaka iz Doline Neretve u Konjic

ZAŠTITA DJELA LIKOVNE UMJETNOSTI

Zavod je tek u junu 1953 godine uspio da dobije stručnjaka za ovaj važan sektor rada, pa se može reći da tek od tada i počinje prava zaštita spomenika likovne umjetnosti u našoj Republici. Pored akademskog slikara — stručnjaka za ikonografiju, Zavod je nedavno dobio i jednog historičara umjetnosti — asistenta, tako da je ovo odjeljenje već u ovom kratkom periodu snažno krenulo naprijed i stvorilo uslove za jedan zamašan rad u budućnosti.

Za proteklu polovicu godine rada odjeljenje je obavilo dosta posla na evidenciji, a i na samoj konzervaciji djela likovne umjetnosti, naročito starih slika, fresaka i predmeta umjetnog obrta. Pregledani su spomenici ove vrste u Donjem Vakufu, Travniku, Busovači, Maglaju, Doboju, Tuzli, Zvorniku, Vlasenici, Foči, Čajniču, Goraždu, Kreševu, Sutjesci, Fojnici, Rogatici, Visokom, Podlugovima, Varešu Brezi i Ilijašu. Otkrivena su nova imena među našim starijim slikarima: ikonografa Andreja iz 1654 godine, Jovana Mangafa iz 1620 godine, Mihajla Jeftića iz 1819 godine i Riste Nikolića iz 1861 godine. Jedna zanimljiva ikona u Čajniču signirana je sa 1574 godinom. Tako je dosada evidentirano 150 vrijednih slika i ikona, 1 čitav ikonostas i 32 predmeta umjetnog obrta (kaleža, kipova, kandila, kandelabra i t. d.) većinom iz XVII i XVIII vijeka. Od evidentiranih predmeta dosada je već stavljeno pod zaštitu 39 slika i ikona i 4 predmeta umjetnog obrta, dok je ostalo u procesu zaštićivanja. Među djelima koja se obrađuju za zaštitu nalaze se: jedno rukopisno evanđelje iz XIV vijeka, a jedno iz XVI vijeka, jedan Psaltir iz XV vijeka, Oktoih i Trebnik Božidara Vukovića i Liturgija Vicentija Vukovića. Radi se na sređivanju većeg broja potrganih starih rukopisa srpske recenzije. Na mnogim od ovih spomenika trebaće u toku narednih godina izvršiti konzervatorske radove.

Poseban rad na konzervaciji izveden je u crkvi Lomnici, gdje se u vremenu od 13 do 26 augusta ekipa Zavoda bavila čišćenjem i kopiranjem jednog dijela fresaka. Kopirani su detalji nekih fresaka u priprati, a očišćena je donja zona figura na slikama zapadnog zida naosa. (O ovome donosimo poseban članak Đoke Mazalića). Rad na kopiranju i čišćenju fresaka u ovoj crkvi nastaviće se slijedeće godine.

Radi usavršavanja u struci oba naša stručnjaka ovog odjeljenja učestvovala su u 15-dnevnom konzervatorskom kursu u Ohridu, u septembru 1953 godine koji je organizovao Savezni institut za zaštitu spomenika kulture.

Zavod upravo sada radi na organizovanju svoje radionice u kojoj bi se obavljali konzervatorski i restauratorski zahvati slika na tablama (daska, platno, papir, staklo i dr.) i na pokretnim spomenicima umjetnog obrta, a koja bi bila sposobna i za intervencije na terenu — na arhitekturi, zidnim slikama, nepokretnoj drvenariji i t. d. Radionica će već u 1954 godini moći da vrši manje zahvate.

Zavod smatra da je najvažnije što prije upoznati čitav teritorij i imati tačan pregled svih spomenika ove vrsti i stanja u kome se oni nalaze, a paralelno s tim, preduzimati mjere zaštite tamo gdje su oni najugroženiji. Već iz ovoga kratkog perioda rada, vidi se da u BiH ima veliki broj predmeta likovne umjetnosti, naročito ikona, među njima najveći broj djela domaćih majstora, ali i to da se ti predmeti vrlo slabo čuvaju i da se znatan broj njih nalazi u lošem stanju. To dolazi otuda što njihovi vlasnici (u većini slučajeva to su sveštenici) ne znaju njihovu vrijednost ili se neodgovorno odnose prema njima. Najbolji primjer neodgovornog odnosa prema ikonama jest slučaj koji se nedavno dogodio u seoskoj crkvi u Ošanićima, kod Stoca, o čemu smo naprijed govorili.

ORIJENTALNI NATPISI

U toku 1953 godine Zavod je nastavio rad na prikupljanju orijentalnih natpisa i taj svoj sektor proširio i na prikupljanje podataka o karakterističnim nadgrobnim spomenicima — nišanima turskog perioda. Postignuti su dosta dobri rezultati. Sakupljeno je oko 350 novih orijentalnih natpisa u Sarajevu, Zenici, Janjićima, Maglaju, Tuzli, Zvorniku, Kozluku, Novoj Kasabi, Vlasenici i Busovači. Nastavljeno je i sa radom na sređivanju i obradi prikupljenih natpisa. Tako su u godišnjaku Orijentalnog instituta u Sarajevu (Prilozi, III, 1951) objavljeni natpisi XVI vijeka iz Banjaluke, Foče, Livna, Mostara, Počitelja, Rogatice, Travnika, Viteza i Ustikoline. Osim toga, posebno su pripremljeni hronogrami koje je spjevao Derviš Mehmed Mejlja Kjurani, pjesnik iz Sarajeva, inače najsposobniji pjesnik — epigrafičar XVIII vijeka u Bosni i Hercegovini.

Pored orijentalnih natpisa na građevinama (džamije, turbeta, tekije, česme i dr.) u Bosni i Hercegovini ima mnoštvo takvih natpisa na nišanima koji predstavljaju važne dokumente za proučavanje istorije perioda turske okupacije. I sami nišani, zbog svojih oblika, ornamentalnih i heraldičkih motiva i drugih osobina imaju vrlo često veliku umjetničku i istorisku vrijednost. Zato smo prošle godine, u vezi sa radom na natpisima, počeli sa prikupljanjem podataka o interesantnijim nišanima. Biće korisno sakupiti i obraditi građu koja se odnosi na postanak i razvoj nišana, njihove arhitekture i ornamentike, a naročito na ono prelazno doba, od stećaka ka prvim nišanima.

ZAŠTITA KNJIGA

Zavod je još ranije uočio potrebu evidentiranja i zaštite knjiga i drugih zbirki umjetnina, naročito rariteta i djela veće spomeničke vrijednosti u privatnim bibliotekama. Organizaciju tih poslova ubrzali su i slučajevi slabe brige oko čuvanja i pokušaja otuđivanja knjiga. Uz pomoć stručnjaka Narodne biblioteke, Zemaljskog muzeja i Orijentalnog Instituta Zavod je početkom 1953 godine formirao nekoliko komisija koje su u toku godine izvršile pregled 10 biblioteka sa većim fondom knjiga i to: Gazi Husrevbegove biblioteke, i Biblioteke i zbirke stare pravoslavne crkvene opštine u Sarajevu i Mostaru, biblioteka i zbirki po franjevačkim samostanima u Kreševu, Fojnici, Sutjeskoi, Livnu-Gorici, Mostaru i Jajcu, te biskupske biblioteke u Mostaru.

U spomenutim bibliotekama nađeno je oko 73.000 djela i rukopisnih svezaka. Većina knjiga su religioznog karaktera. Od tih prvenstveno će doći u obzir za zaštitu ona djela koja predstavljaju starije i izrazitije primjere štamparske umjetnosti, te djela bosanskih autora. Svakako su zanimljiva i značajna djela koja su štampana »bosančicom« u XVII vijeku među kojima je najveći broj Divkovićevih Nauka krstjanskih i drugih sastava. Od ostalih djela najveći broj je istorijskih, među kojima se ističu Farlatijevi Ilirici sacri, Baronijeva crkvena istorija i još neka druga. Ima i dosta antičkih pisaca štampanih u XVI vijeku. Stručnih i tehničkih djela nema mnogo, a među njima se ističu ona iz oblasti medicine.

Budući da se kod nas tek udaraju temelji sistematskom radu na orijentalnoj epigrafici, to je potpuno razumljivo da u tome radu ima poteškoća i problema. Nedostatak strane stručne literature prilično otežava dokumentaciju i naučnu obradu orijentalnih epigrafskih spomenika. I kod prikupljanja epigrafskih podataka na terenu imamo poteškoća. Teško se dolazi do fotografija onih natpisa koji su visoko od zemlje, koji su u polutami, ili koji su sami zbog starosti i trošnosti, jedva vidljivi. Ponovno bojadisanje posebno pisma i posebno podloge, umjetno osvjetljivanje natpisa i slične potrebe stvaraju problem svoje vrste. Zato zasada praktikujemo sasvim jednostavan metod snimanja takvih natpisa: pismo se premaže običnom crnom šumskom kredom i onda otisne na papir. Vjeran otisak teksta natpisa u njegovoj pravoj veličini, koji dobijemo na taj način, kasnije prenesemo (precrtamo) na paus-papir i onda ga fotoerafišemo i kliširamo. Kada se radi o starijim nišanima, koji su često znatno utonuli u zemlju, pa je potrebno njihovo iskopavanje, onda i to pretstavlja jednu od teškoća ovoga posla.

S obzirom na to da je materijal o epigrafskim orijentalnim spomenicima obiman i rasut po raznim mjestima, te za njegovo prikupljanje i naučnu obradu treba dosta vremena, zasada se pristupilo njegovoj parcijalnoj hronološkoj obradi.

Isto tako se postavlja pitanje kako natpise na samim objektima sačuvati — konzervirati, odnosno rastaurirati?

U Zavodu još nije u potpunosti izrađen stav prema zaštiti knjiga. To će se učiniti čim se pregledaju i ostale biblioteke, koje još nismo dospjeli obići. Svakako će biti potrebno da se pored zaštite čitavih biblioteka, posebno zaštite rijetka djela. Prema sadašnjem kriterijumu obrađeno je i pripremljeno za zaštitu 446 djela i 85 sidžila, te nešto starijih župskih knjiga među kojima su neke rađene bosanskom ćirilicom. Uzet je u obzir za zaštitu i izvjestan broj rukopisnih djela na turskom, perziskom i arapskom jeziku, među kojima ima i starih, te vrlo ukusno ilustriranih svezaka. Isto tako, uzet je u obzir za zaštitu i manji broj slika starijeg datuma, neke etnografske i numizmatičke zbirke koje se nalaze zajedno sa bibliotekama, te neki posebni vrijedniji predmeti.

Prilikom odabiranja djela za posebnu zaštitu, rukovodili smo se ne samo opštom vrijednošću, nego i činjenicom da su ona sačuvana u BiH, te da imaju i svoju posebnu vrijednost.

Teškoće u ovim poslovima su u tome što su većina biblioteka u nesređenom stanju, često bez kataloga i inventara. Zbog toga se predviđaju radovi na njihovom sređivanju, koji bi se izveli u zajednici sa Narodnom bibliotekom i uz pomoć vlasnika. Ponegdje vraga i insekti oštećuju knjige, pa će se morati i u tome pogledu preduzeti mjere za zaštitu.

KONZERVATORSKI RADOVI NA ARHITEKTONSKIM SPOMENICIMA

U 1953 godini uglavnom su nastavljeni radovi iz prošle godine, ali je bilo i novih. Neki se, opet, radovi, iz nedostatka kredita, ili drugih objektivnih razloga nisu mogli nastaviti.

Ovdje ćemo iznijeti zahvate po mjestima:

Banjaluca: Zbog pomanjkanja kredita nastavak obimnijih radova na Ferhadiji i objektima oko nje, koji su bili u planu, skoro su u cjelosti izostali. Izvršeno je pre-pokrivanje bakarnim limom svih vijenaca na prednjem dijelu džamije. Raniji pokrov bio je potpuno dotrajavao usljed kamenarskih radova, vijenci su bili razotkriveni i njihovo pre-pokrivanje radi zaštite radova na zidovima bilo je više nego nužno. Zbog nedostatka materijalnih sredstava na kupolicama trijema ostao je i dalje potpuno dotrajali olovni lim. Opsežni kamenarski radovi na svim fasadama (čišćenje zidnih ploha, isjecanje dotrajalih dijelova sedre, ulaganje novih komada, popravljjanje manjih oštećenja kazejskim malterom) na samoj džamiji, ove godine su privedeni kraju. Poseban problem bila je ograda šerefe, koja je u ratu bila skoro potpuno razorena i, osim nešto malo ostataka, uglavnom bila obnovljena iz cigle s cementnom žbukom, u kojoj su imitirani prvobitni ukrasi. Majdan sedre iz koje je ograda bila prvobitno izvedena, izcrpljen je, pa se za obnovu ograde upotrebio bihacit, koji je po boji sličan, ali je po strukturi drukčiji. Istim materijalom obnovljeni su i mali mihrabi u trijemu. Zasada je ostalo otvoreno pitanje popravka stubova trijema. Izgleda da je nužno mijenjanje bar dvaju stubova i svih baza, koje su toliko upropaštene da jedva pokazuju tragove prvobitnih profilacija.

U idućoj etapi rada trebalo bi, pored radova na stubovima i bazama, te pre-pokrivanja triju malih kupolica, preći i na interieur džamije, a naročito na niz objekata oko džamije, kao što su tri turbeta, šadrvan i sahat-kula, gdje je više nego nužna hitna intervencija.

Mostar: U 1953 godini nastavljeni su radovi na Bišćevića ćošku, o kome je i u prošlogodišnjem izvještaju bilo govora. Potpuno je restauriran veliki ćošak nad Neretvom, čija je drvena konstrukcija bila toliko dotrajala da je svaki čas prijetila opasnost da se sruši. Jedna stara rezbarena vrata sa jedne druge kuće konzervirana su i stavljena na ovu prostoriju. Obnovljena je kupola u ćošku, ali je izostavljeno obnavljanje sredine (orte) u kupoli, koja je bila bogato rezbarena, jer se tragovi tih ukrasa nisu sačuvali. Izostavljanje ovog elementa danas krnji cjelinu prostorije, i nečim ga nužno treba nadomjestiti, pa se pomišlja na točnu kopiju ili eventualno mulažu orte na kupoli u velikom ćošku Kolakovića kuće u Blagaju, jer su oba objekta ne samo teritorijalno blizu, već se i vremenski prilično podudaraju (Bišćevića — konac XVII stoljeća, a Kolakovića — 1736 godine).

Nadalje su u ovoj godini nastavljeni i privedeni kraju radovi na Roznamedžijinoj džamiji. To je nevelik sakralni spomenik sedamnaestog stoljeća, značajan naročito po vanredno delikatnim detaljima u kamenu. Skinuta je žbuka, očišćen kamen i izmazane spojnice, a limeni pokrov zamijenjen pokrovom od ploče. Obnovljen je trijem i dotrajali dijelovi drvene konstrukcije zamijenjeni novim. Uređena je okolina džamije, te je obnovljena jedna stara česma, vjero-

vatno najstarija u gradu (sudeći po tome što se nalazila uz džamiju Ibrahim ef. Roznamedžije, čovjeka koji je podigao i prvi mostarski vodovod). Nisu popravljani oštećeni perforirani prozori sa strane Neretve, niti je šta rađeno u interieuru džamije.

U ovoj godini se dosta radilo i na magazama kraj Starog mosta. Na čitavom nizu magazaa izvršen je pretres krovne konstrukcije, sa izmjenom dotrajalih dijelova, i pre-pokrivanjem kamenom pločom. Pri tome su odstranjeni naknadno postavljeni dimnjaci. Osim toga obnovljen je niz starih ćefenaka i ulaza. Pri raščišćavanju objekata došlo se do interesantnog otkrića — do posebnih ulaza sa ulice u podzemne magaze, koji su bili potpuno zatrpani materijalom — kamenom, zemljom i pijeskom. Skoro sve vrijednije magaze na lijevoj obali spašene su u toku ovoga ljeta, pa se pod konac sezone prešlo i na tri dućana na desnoj strani rijeke — na Priječkoj čaršiji.

Pored gornjih radova koji su ustvari bili nastavak plana konzervatorske djelatnosti u Mostaru za 1952 godinu, u 1953 godini prešlo se i na niz novih poslova.

U prvom redu prošireni su radovi na Bišćevića konaku, te je, pored restauracije velikog ćoška, pristupljeno radovima i na malom ćošku, u južnom dijelu konaka, koji danas pripada porodici Lakišić. Uz to je nad južnim i centralnim dijelom konaka izvršen pretres krovne konstrukcije te pre-pokrivanje tih dvaju dijelova pločom.

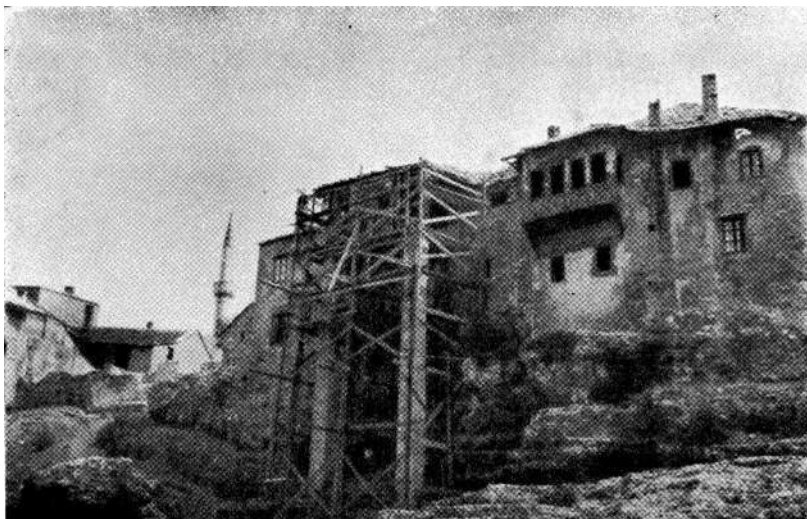
U 1953 godini vršeni su, nadalje, konzervatorski radovi na kući Perse Ćorović rođ. Šantić — kući u kojoj se rodio Svetozar Ćorović, i u kojoj je živio i radio skupa sa Aleksom Šantićem. Objekt je tipična građevina devetnaestog stoljeća, ali pod jakim uticajem naše mediteranske, dalmatinske kuće. Obnovljene su fasade, izmijenjeni neki prozori, te unutrašnja bojenja, uz neke manje opravke na stepeništu i t. d. Zavičajni muzej Heercegovine uredio je ponovo u kući sobu Alekse Šantića sa svim relikvijama pjesnika, a u pripremi je i otvaranje sobe Svetozara Ćorovića.

U planu konzervatorskih radova za ovu godinu bili su i konzervatorski zahvati na Kajtažovoj kući, jednom potpuno sačuvanom bogataškom i aristokratskom stambenom objektu u dva dijela. Objekt je u teškom stanju. Vrlo je interesantan, ali takav da bi ga bilo šteta osposobljavati za stanovanje, već samo u muzejske svrhe, pri čemu bi se striktno konzerviralo sve što se konzervirati daje. Nažalost, do danas nije riješeno pitanje stanara, kao ni pitanje vlasništva objekta, tako da se radovima nije moglo pristupiti.

Također u ovoj godini trebalo je pristupiti restauraciji Javuz Sultan Selimove džamije, objektu arhitektonski ne-interesantnom no važnom historiski, te kao sastavnog dijela aglomeracije samog Starog mosta. (Most je služio kao munara ove džamije). Pokazalo se, međutim, da je krov na džamiji Tabačići — bogomolji tabačkog (kožarskog) esnafa, u kojoj je, po predaji, svojevremeno klanjalo po osamdeset tabaka (kožara) — potpuno dotrajavao i na nekim dijelovima se počeo urušavati, pa se, mjesto radova na Sultan Selimovoj džamiji, pristupilo obnovi krovne konstrukcije i pokrova na Tabačići.

Tabački esnaf (kožarski ceh) u Mostaru bio je vrlo jak. Pored Tabhane (kožare) na desnoj obali Neretve poviše Starog mosta, oni su imali džamiju u kojoj je naprijed

Bišćevića čošak u Mostaru

bilo riječi i jedan hamam (kupatilo) gdje su ti objekti činili jednu cjelinu. Hamam je bio u vrlo teškom stanju, pa je u toku ove godine pristupljeno radovima na njegovom spašavanju. To je kvalitetan spomenik, vjerovatno iz šesnaestog stoljeća, no jako oštećen, zapušten i dobrim dijelom porušen. Kuće koje ga okružuju, postavljene su na porušene dijelove hamama. Pristup otkuda se prvobitno ulazilo danas je nemoguć. Ne može biti govora o restauraciji, nego tek o spašavanju ostataka, a te ostatke treba adaptirati za slikarski atelje. Bilo je nužno raščišćavanje objekta da se vidi šta je još od njega ostalo. Danas se vrše neki radovi u smislu konsolidacije postojećeg, te se neke manje partije rekonstruiraju i paralelno se razrađuje projekt — kako vratiti objekt u život i uvažiti nužne izmjene koje, kako današnja urbanistička situacija tako i nova namjena, nužne zahtijevaju.

Na Maloj tepi nalazi se jedan grob iz XVI stoljeća, vrlo lijepo napravljen (u njemu leži Mahmud-baba, brat Koski Mehmed-paše, kroničara Sokolovićeve, nadzornika nad izvedbom radova na Koski Mehmed-pašinoj džamiji i medresi), a nad grobom dosta skromno turbe od koga su potrebe prometa otsjekle jedan dio, te čiji se dotrajali krov bio posve urušio. Zavod je bio u početku zanemario ovaj spomenik, no, na intervenciju većeg broja građana, na pisanje lokalne štampe i t. d. razmotreno je pitanje njegove vrijednosti, te je po donošenju rješenja o zaštiti odmah pristupljeno konsolidaciji zidova, obnovi malog trijema pred turbetom, izradi nove krovne konstrukcije i pokrivanju objekta.

Radove na konzervacijama i restauracijama u Mostaru pod nadzorom Zavoda izvodila je danas već dobro uhodana režiska grupa pri Zavičajnom muzeju u Mostaru, kojom je tehnički rukovodio drug Stanko Radoš. Radovi su izvođeni dobro, uz ozbiljno prilaženje poslu, tako da se može reći da je na ovom mjestu bio najbolje riješen problem izvođenja konzervatorskih zahvata. Svi radovi u Mostaru izvode se materijalnim sredstvima Narodnog odbora grada Mostara.

Pored radova na objektima u Mostaru su u toku 1953 godine učinjeni i izvjesni naponi u smislu prenošenja brige oko spomenika i na same građane. U aprilu 1953 godine,

Roznamedžijina džamija u Mostaru

Glavica džamija u Livnu

Balaguša džamija u Livnu

poslije savjetovanja konzervatora FNRJ u Splitu, održana je u Mostaru konferencija sa predstavnicima lokalnih vlasti i građana, a kojoj su, pored predstavnika našeg Zavoda, prisustvovali kao gosti i arh. Ivan Zdravković, nauč. suradnik Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, te arh. Mladen Fučić, konzervator Konzervatorskog zavoda u Zagrebu. Na ovoj konferenciji prodiskutovani su aktuelni problemi zaštite spomenika kulture u mjestu, te u izvjesnim problemima pravilnije usmjeren odnos savremenog građenja prema arhitektonskom nasljeđu uopšte. Puno razumijevanje građana za spomenike pomoglo je da u zaključke konferencije uđu formulacije koje zahtijevaju respekt nasljeđenih urbanističkih kvaliteta pri projektiranju novih objekata.

U vezi zaključaka ove konferencije Zavod je, po uzoru na Konzervatorski zavod u Zagrebu, pristupio izradi projekta Konzervatorskog pravilnika za grad Mostar, koji je dostavljen na diskusiju i primjedbe zainteresovanim ustanovama i organima. Konačna redakcija pravilnika nije još završena. Ovo je prvi pokušaj u našoj Republici da se posebnim pravilnikom regulišu specifičnosti zaštite jednog užeg teritorija.

Livno: Na Balaguši džamiji kupole su pokrivene pocinčanim limom i lim prebojen miniumuim. Na Glavici džamiji dotrajali dijelovi lima zamijenjeni su novim, poslije čega treba da bude obnovljen premaz miniumom i sivom bojom. Predviđeno raščišćavanje česme Milošnik, danas zatrpane ruševnima i nanosom, dosada nije obavljeno. Radove u Livnu finansira Narodni odbor grada.

Gradačac: Na Huseinkapetanovoj kuli obnovljeni su krovna konstrukcija i pokrov, sve međuspratne konstrukcije, prozori i vrata. Objekt je zapušten i iskvaren, pa je radovima prethodio dug studij restauracije o kome se govori u posebnom prilogu ing. Čelića.

Na Sahat-kuli je prezidano oko 0,5 m visine zida pri završetku, obnovljena krovna konstrukcija, dotrajali limeni pokrov zamijenjen sindrom, popravljeno stubište, napravljena vrata, popravljen i ponovo postavljen stari sat koji je bio demontiran i pohranjen kod nekog privatnika. Zapaženo je da se kula nagela, i da su se na zidu pojavile pukotine. Upravo se vrše potrebna osmatranja i mjerenja, te u slučaju da se pukotine povećaju poduzeće se posebni koraci za spasavanje objekta. Radovi u Gradačcu se izvode na trošak ovoga Zavoda.

Grčanića: Na kući Mare Popović, kojoj je u 1952 godini promijenjen pokrov izvršeni su manji opravci drvenine na dihvani, tako da je objekt doveden u ispravno stanje. Popravak je izveden o zajedničkom trošku Zavoda i vlasnika.

Sarajevo: Narodni odbor grada Sarajeva preko Gradskog muzeja pristupio je izradi projekata za konzervatorske i restauratorske radove na deset spomenika kulture u gradu. Jedna konferencija u Društvu arhitekata prethodno je raspravljala o mogućnostima namjene ovih objekata pa su u tom smislu date izvjesne sugestije.

Kako se ovi objekti uglavnom nalaze na području sarajevske čaršije, Zavod je smatrao nepravilnim određivanje namjene pojedinim objektima, a da prethodno nije utvrđena i usvojena namjena čaršije kao cjeline. U aprilu 1953 godine, poslije savjetovanja konzervatora u Splitu i konferencije u Mostaru, Zavod je organizovao uži sastanak u Društvu arhitekata u Sarajevu, kome su, pored predstavnika

Društva i pretstavnika Zavoda prisustvovali i arhitekti-konzervatori Zdravković i Fučić. Na osnovu razgovora koji su tom prilikom vođeni, te kako je sam život gradskog organizma zahtijevao da se potraži rješenje ovog konzervatorsko-urbanističkog problema, u junu 1953 godine Zavod je podnio Narodnom odboru grada Sarajeva pretstavku u vezi sa čaršijom, te konkretno predložio: da se arh. Neidhardt, koji već dugi niz godina, u slobodnom vremenu radi na idejnom rješenju ovoga kompleksa, dade narudžba za projekt; da se nakon svestrane diskusije taj projekt iznese pred žiri sastavljen od pretstavnika arhitekata, konzervatora i javnih radnika iz cijele zemlje, te da se ili usvoji, ili — u slučaju neuspjeha — raspiše natječaj za idejno rješenje. Na užoj konferenciji, koja je poslije toga uslijedila kod predsjednika NOG Sarajeva, predlog Zavoda je prihvaćen u principu, te je formirana komisija a rukovođenje radovima oko donošenja regulacije čaršije. U komisiju su ušli: Ing. arh. Zdravko Kovačević, direktor Gradskog projektantskog preduzeća i predsjednik Društva arhitekata BiH kao predsjednik; Dragica Vukičević, službenik Savjeta za prosvjetu NOGS-a, kao sekretar. Članovi: Prof. Hamdija Kreševljaković, potpredsjednik Naučnog društva BiH, naučni saradnik Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture; Vojo Dimitrijević, akademski slikar; Ing arh. Jahiel Finci, profesor Univerziteta; Ing. arh. Juraj Neidhardt, profesor Univerziteta; Ing. arh. Emanuel Šamanek, načelnik Urbanističkog plana NOGS-a; arh. Džemal Čelić, arhitekt Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture NRBiH; Ing. arh. Evangelos Dimitrijević, arhitekt Muzeja grada Sarajeva, Prof. Ahmed Grebo, direktor Muzeja grada Sarajeva; Prof. Derviš Korkut, kustos Muzeja. Naknadno su kooptirani slijedeći članovi: Ing. arh. Husrev Redžić i Ing. arh. Esad Kapetanović, asistenti Tehničkog fakulteta.

Komisija se u prvom redu pozabavila donošenjem programa, na osnovu koga bi se dala narudžba projektantu. Kako se pokazalo da je gornje tijelo preglomazno za razradu toga zadatka, formirana je potkomisija za izradu programa u koju su ušli drugovi: Kreševljaković, Neidhardt, Redžić, Kapetanović i Čelić. Rad na programu je u toku.

Na samim objektima u Sarajevu u toku 1953 godine učinjeno je vrlo malo — gotovo ništa. Narodni odbor grada Sarajeva je obećao potrebna sredstva za nastavak započetih radova i za preduzimanje nekih drugih na ugroženim spomenicima Sarajeva, ali su ta sredstva potpuno izostala, tako da se od predviđenog plana nije ništa realizovalo u 1953 godini. Nahodov han nad Kovačima, za koji je ranije bilo izdato rješenje o zaštiti, toliko je dotrajao da se moralo odlučiti na čuvanje samo jednog dijela — kule, dok će ostali dijelovi hana biti porušeni.

U jesen ove godine, svojim skromnim sredstvima, Zavod je pristupio popravku Mevlevijske tekije na Bendbaši, U toku radova došlo je do spora sa Savjetom za komunalne poslove NOG — Sarajeva, koji posjeduju projekt proširenja ceste prema Benbaši, prema kojemu bi spomenik trebao da se ruši. Komunalna služba obustavila je radove na tekiji, tako da je objekt zbog započetih radova izložen propadanju više nego ranije. Spor još nije riješen.

Foča: U Foči su u toku 1953 godine vršeni adaptacioni radovi na Kukavičinom hanu. Ovaj ugostiteljski objekt iz XVIII stoljeća bio je potpuno dotrajao, tako da su projek-

Musafirhana u Jajcu

Čardak Memiševića u Crnotini kod Sarajeva

tanti bili prisiljeni skinuti kompletnu konstrukciju, ne samo krova, nego i cijelog prvog sprata, te je onda ponovo postaviti, koristeći pri tome, u unutrašnjosti objekta i neke elemente iz savremenih materijala kao što je armirani beton. Ovo je prvi smioniji poduhvat da se spomenik restaurira uglavnom adaptacijom za savremene potrebe. (Vidi poseban članak u ovoj knjizi). Adaptacija se izvodi sredstvima lokalnih vlasti.

Jajce: Na kući Hajrudina Kršlaka promijenjen je dotrajali pokrov od šindre, te kuća okrečena.

Na Musafirhani u Jajcu, također je promijenjen dotrajali pokrov od šindre, te neki dijelovi drvenih konstrukcija.

Na Starom gradu u Jajcu vršene su konzervacije nekih dijelova bedema. Svi radovi u Jajcu izvođeni su na trošak Zavoda.

Crnotina: Na kuli u Crnotini kod Sarajeva, spomeniku stambene arhitekture iz početka XIX vijeka, izmijenjen je dotrajali pokrov od šindre, a također i drveni potkrov ispod čoškova (doksata). Troškove su zajednički snosili Zavod i vlasnik objekta.

Nova kasaba: Na dažmiji u Novoj Kasabi, spomeniku iz XVII vijeka, popravljen je krov, napravljena su dva nova prozora, djelomično opravljena žbuka, pokrpljene daščane oplata strehe, te popravljena ograda na šerefi munare. Opravku je finansirao Zavod.

Ustikolina: Na Turhan Emin-begovoj džamiji u Ustikolini, najstarijoj džamiji u Bosni i Hercegovini, izvršena je rekonstrukcija trijema, krova, prozora, vrata, zatim žbukanje spolja i iznuta i t. d. O svemu vidi poseban članak od Mujezinovića i Dimitrijevića. Radovi se izvode na teret budžeta Zavoda.

Doboj: Konzervirani su izvjesni dijelovi zidova na Starom gradu. Radovi na ovom spomeniku se izvode postepeno i nastaviće se u sljedećim godinama. Sredstva je dosada davao Zavod.

Maglaj: Konzervirani su neki dijelovi Starog grada, te najnužniji popravci na krovu Kuršumlije džamije. Sredstva Zavoda, lokalnih vlasti i Vakufa.

Bihać: Na srednjevjekovnom gradu Sokocu (Sokolac) kod Bihaća izrađen je pristup u glavnu kulu, na kuli postavljeni prozori i vrata, popravljen krov, učvršćeno je

podnožje nekih dijelova zida, koje je bilo počelo popuštati. Radove je izvodila režiska komisija Bihaća sredstvima SNO-a.

Travnik: Na Starom gradu u Travniku vršeni su konzervatorski zahvati većeg obima. Ovdje se predviđa smještaj Zavičajnog muzeja i u tu svrhu se restauriraju neki od postojećih objekata u sklopu grada. Osim toga, u sklopu grada će se podići i jedna novogradnja za muzejske prostorije.

Vlasenica: Na manastirskom konaku u Lomnici završeni su ranije započeti rekonstrukcioni radovi. Osim toga je izvršeno manje krpjenje krova same crkve, pokraj konaka.

Čapljina: Temeljito je konzervirana jugoistočna strana antičkih iskopina u Mogorjelu, na način kao i prošlih godina. (Vidi »Naše Starine« — I, 1953). Sredstva za ove radove je dao Zavod.

Prača: Turbe iz XVI stoljeća, na kome se i prošle godine radilo, pokriveno je pocinčanim limom. Izvedba estetski nije zadovoljila. (Vidi poseban članak Derviša Tafre). Radove je finansirao Zavod.

Bugojno: Na Malkočevu turbetu u Kopčiću kraj Bugojna izvršena je rekonstrukcija kupole. Ni ovaj posao nije najbolje izveden, pa su nužne izvjesne korekture. (Vidi članak D. Tafre). Sredstva je dao Zavod.

Konjic: Repovačka džamija u Konjicu treba da se adaptira za gradsku muzejsku zbirku. Adaptacioni projekt rađen je u Zavodu. U blizini ove džamije prevlače se najkvalitetniji stećci iz doline Neretve koja će se potopiti Jablaničkim jezerom. Sredstva za adaptaciju džamije daće GNO.

Niz radova planiranih u ovoj godini, morao je izostati zbog nestašice specifičnog materijala, odnosno majstora specifičnog zanata. Radi se prvenstveno o olovnom pokrovu na džamiji i medresi u Počitelju, te na Kuršumlji džamiji u Maglaju, kao i na još nekim objektima. U nemogućnosti da nabavljamo novi lim, pokušali smo organizovati kurs sa jednim (jedinim) starim topiocem, koji bi osposobio dvojicu mlađih ljudi, no do realizacije zamisli nije došlo, iz objektivnih razloga (bolest majstora).

Od novih i važnijih poslova koji se predviđaju u sljedećoj godini potrebno je, prije svega, istaknuti restauraciju srednjevjekovnog grada Ostrošca, kod Bihaća, za koju su pripreme već počele.

Stari grad u Doboj u — restaurirani dio zida kod vanjske kapije